МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ЗАТВЕРДЖЕНО
Вченою радою ОНУ імені І. І. Мечникова

Голова Вченої ради _____Вячеслав ТРУБА
(протокол № _____ від 23 червня 2026 р.)
(наказ № 60/04 від 1 липня 2026 р.)

ПРОГРАМА
КУРСУ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

Доступність, інклюзія та безбар'єрність

Рівень освіти:	освіта дорослих (післядипломна освіта)
Галузь знань	I Охорона здоров'я та соціальне забезпечення
Спеціальність	I10 Соціальна робота та консультування

ОНУ
2026

ЛИСТ ПОГОДЖЕННЯ
програми підвищення кваліфікації
«_Доступність, інклюзія та безбар'єрність ___»

РОЗРОБНИКИ:
Романенко С.В., кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціальної роботи
Хлівнюк Т.П., кандидат політичних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи
Ніколаєва М.І., кандидат політичних наук, доцент кафедри політології, перший проректор

РЕКОМЕНДОВАНО
Кафедрою соціальної роботи
протокол № 9 від «28 » травня 2026 р.

Завідувач кафедри _____ Тетяна ХЛІВНЮК

СХВАЛЕНО:
навчально-методичною комісією
Факультету психології та соціальної
роботи
протокол № 6 від « 11 » червня 2026 р.

Голова НМК ФПСР _____ Ірина СИДУН

Вченою радою факультету психології
та соціальної роботи
ОНУ імені І. І. Мечникова

Протокол № 6 від «_17_» червня 2026 р.

Голова Вченої ради _____ Лариса ДУНАЄВА

Науково-методичною радою
ОНУ імені І. І. Мечникова
Протокол № 3 від « 18 » червня 2026 р.

Голова НМР ОНУ імені І. І. Мечникова _____ Майя НІКОЛАЄВА

1. ОПИС ПРОГРАМИ

Обсяг програми	90 год / 3 кредити ЄКТС / 30 аудиторних годин Програма підвищення кваліфікації передбачає такі форми роботи: лекції (16 год.), практичні заняття (12 год.), самостійна робота (60 годин), атестація у вигляді тесту (2 години) відповідно для очної / дистанційної /змішаної форм навчання
Форма підвищення кваліфікації	Очна / дистанційна / змішана
Мета	Програма спрямована на підвищення кваліфікації фахівців соціальної сфери та полягає у підвищенні професійної компетентності слухачів щодо роботи з просування програм інклюзивного розвитку суспільства. Мета курсу: надати уявлення про науковий підхід до вивчення категорії соціальна ексклюзія, соціальна інклюзія та технологій соціального втручання в вирішення соціальної проблеми розбудови інклюзивного середовища; сформувати систему знань про основні форми та причини поширення соціальної ексклюзії в сучасних суспільствах, зокрема в Україні; сформувати погляд на соціальну роботу як соціальну діяльність з забезпечення соціальної інклюзії та зменшення соціальних ризиків; підготувати фахівців, здатних створювати та підтримувати інклюзивне середовище для різних груп клієнтів, приймати участь у просуванні програм інклюзивного розвитку як на рівні громад, так і держави в цілому.
Завдання	- ознайомити слухачів з особливостями формування категорій «суспільство ризиків», «соціальна ексклюзія», «соціальна інклюзія» в сучасній соціальній науці; - систематизувати вітчизняний та зарубіжний досвід вивчення проблеми соціальної ексклюзії в суспільстві ризиків та соціальної інклюзії як способу зниження суспільних ризиків на різних рівнях функціонування соціуму; - розкрити джерела потенційних соціальних деформацій та соціальних ризиків в ексклюзивних соціальних групах; - визначити основні сфери актуалізації проблем соціальної інклюзії в практиці роботи працівника соціальної сфери; - ознайомити з основами законодавчої бази розбудови інклюзивного середовища в Україні та світі; - надати розуміння ролі та методів соціального втручання в практику розбудови інклюзивного середовища з боку громадських об’єднань; - сформувати практичні навички впровадження практик безбар’єрності в освітньому, соціальному та професійному контекстах.
Перелік компетентностей, які вдосконалюються	ІК. Здатність розв’язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у соціальній сфері або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів соціальної роботи і характеризується комплексністю та невизначеністю умов. ЗК 1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу. ЗК 2. Здатність розробляти і управляти проектами. ЗК8. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

	ЗК12. Здатність приймати обґрунтовані рішення. ФК7. Здатність до співпраці у міжнародному середовищі та розпізнавання міжкультурних проблем у професійній практиці. ФК12. Здатність ініціювати соціальні зміни, спрямовані на піднесення соціального добробуту. ФК14. Здатність до застосування методів менеджменту для організації власної професійної діяльності та управління діяльністю соціальних робітників і волонтерів, іншого персоналу ФК15. Здатність взаємодіяти з клієнтами, представниками різних професійних груп та громад. ФК17. Здатність виявляти і залучати ресурси організацій партнерів з соціальної роботи для виконання завдань професійної діяльності. ФК18. Здатність до генерування нових ідей та креативності у професійній сфері. ФК 19. Здатність здійснювати моніторинг та оцінку результатів актуальності та якості послуг, шо надаються фахівцем у сфері соціальної роботи. ФК23. Здатність до формування вмінь міжкультурного спілкування, розвитку взаємної міжкультурної поваги до цінностей культур світу, толерантності, усвідомлення себе як полікультурного суб'єкта. СК 02. Здатність до виявлення соціально значимих проблем і факторів досягнення соціального благополуччя різних груп населення. СК 12. Здатність до критичного оцінювання соціальних наслідків політики у сфері прав людини, соціальної інклюзії та сталого розвитку суспільства.
Очікувані результати	У результаті прослуховування курсу слухач повинен **ЗНАТИ:** -зміст і співвідношення понять доступності, інклюзії та безбар'єрності; -механізми соціального виключення; шість напрямів безбар'єрності; -основні правові засади, принципи універсального дизайну та розумного пристосування; -вимоги до коректної професійної комунікації. **ВМІТИ:** - визначати бар'єри в життєвих ситуаціях; - аналізувати доступність процедур звернення й отримання допомоги; - пропонувати індивідуальні та організаційні рішення; - формувати короткий план усунення бар'єрів з показниками результативності.
Програмні результати	ПРН 04. Показувати глибинне знання та системне розуміння

навчання	теоретичних концепцій, як із галузі соціальної роботи, так і з інших галузей соціогуманітарних наук. ПРН 10. Аналізувати соціальний та індивідуальний контекст проблем особи, сім'ї, соціальної групи, громади, формулювати мету і завдання соціальної роботи, планувати втручання в складних і непередбачуваних обставинах відповідно до цінностей соціальної роботи. ПРН 12. Оцінювати соціальні наслідки політики у сфері прав людини, соціальної інклюзії та сталого розвитку суспільства, розробляти рекомендації стосовно удосконалення нормативно-правового забезпечення соціальної роботи. ПРН18. Налагоджувати співпрацю з представникам різних професійних груп та громад; використовувати стратегії індивідуального та колективного представництва інтересів клієнтів. ПРН 20. Упроваджувати результати наукових досліджень в практичну професійну діяльність. ПРН21. Демонструвати толерантну поведінку, виявляти повагу до культурних, релігійних, етнічних відмінностей, розрізняти вплив стереотипів та упереджень.
Документ, що видається за результатами підвищення кваліфікації	Сертифікат про підвищення кваліфікації встановленого зразка
Місце виконання програми	за місцезнаходженням суб'єкта підвищення кваліфікації та/або дистанційно
Мінімальна та максимальна кількість осіб в групі	5-25 слухачів

2. ЗМІСТ КУРСУ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

Лекційні заняття.

Тема 1. Доступність, інклюзія та безбар'єрність у системі соціального розвитку.

Соціальні зміни та нерівність можливостей у сучасному суспільстві. Теоретичні підходи Ульріха Бека й Ентоні Гідденса до осмислення соціальних ризиків; їхнє значення для аналізу нових форм вразливості. Вплив цифровізації, демографічних змін і війни на доступ до суспільних ресурсів. Поняття доступності, інклюзії, безбар'єрності та соціального виключення: зміст, взаємозв'язок і відмінності. Права людини, рівність можливостей, недискримінація та соціальна справедливість як засади інклюзивного розвитку. Доступність соціального середовища, інформації, комунікації й послуг. Перехід від усунення окремих перешкод до системного запобігання виникненню бар'єрів.

Тема 2. Соціальна ексклюзія та механізми виникнення бар'єрів.

Соціальна ексклюзія як багатовимірний процес обмеження доступу до ресурсів, послуг і суспільної участі. Причини та механізми соціального виключення: нерівність, стигматизація, дискримінація, інституційні практики. Фізичні, інформаційні, цифрові, економічні, освітні, організаційні та комунікаційні бар'єри. Взаємодія кількох чинників вразливості в життєвих ситуаціях. Бар'єри, з якими можуть стикатися люди з інвалідністю, люди старшого віку, ветерани й ветеранки, внутрішньо переміщені особи, сім'ї з дітьми та інші отримувачі соціальних послуг. Соціальні наслідки виключення для самостійності, добробуту та участі в житті громади. Методи виявлення бар'єрів під час звернення за соціальною підтримкою.

Тема 3. Інклюзивна політика та формування безбар'єрного середовища.

Міжнародні підходи до забезпечення доступності, інклюзії та рівних прав. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. Шість напрямів безбар'єрності: фізична, інформаційна, цифрова, суспільна та громадянська, освітня, економічна. Універсальний дизайн і розумне пристосування: принципи та сфери застосування. Доступність приміщень, інформації, електронних ресурсів, комунікації та адміністративних процедур. Термінологія безбар'єрності та етика взаємодії. Участь отримувачів послуг і громадських об'єднань у формуванні та оцінюванні інклюзивної політики. Завдання органів місцевого самоврядування та надавачів послуг щодо запобігання бар'єрам.

Тема 4. Забезпечення доступності та інклюзії у практиці соціальної роботи.

Рівний доступ до соціальних послуг як професійне завдання фахівця соціальної сфери. Людиноцентричний підхід, повага до гідності, самовизначення та участі людини в прийнятті рішень. Оцінювання потреб із урахуванням бар'єрів, що ускладнюють або унеможливлюють отримання допомоги. Аналіз шляху отримувача послуги: пошук інформації, звернення, оцінювання потреб, отримання та продовження підтримки. Доступне інформування й консультування, альтернативні канали звернення, адаптація способів комунікації та розумне пристосування. Міжвідомча взаємодія і соціальний супровід у подоланні комплексних бар'єрів. Базовий аудит доступності установи або послуги. Розроблення плану змін: пріоритети, відповідальні, ресурси та показники результативності. Залучення отримувачів до перевірки ефективності запроваджених рішень.

3. СТРУКТУРА ПРОГРАМИ

Назви тем	Кількість годин			
	Усього			
	Усього	у тому числі		
		лекції	практичні	самостійна робота
Тема 1. Доступність, інклюзія та безбар'єрність у системі соціального розвитку	14	4	0	10
Тема 2. Соціальна ексклюзія та механізми виникнення бар'єрів	18	4	4	10
Тема 3. Інклюзивна політика та формування безбар'єрного середовища	28	4	4	20
Тема 4. Забезпечення доступності та інклюзії у практиці соціальної роботи	28	4	4	20
Підсумкова атестація	2		2	
Разом	**90**	**16**	**14**	**60**

4. ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

№	Назва теми/види завдань	Кількість годин
1.	Виявлення соціальних бар'єрів на шляху до отримання послуги. Аналіз практичної ситуації: визначення бар'єрів і механізмів соціального виключення на етапах звернення по соціальну послугу. Розрізнення індивідуальних потреб, організаційних обмежень і дискримінаційних практик. Побудова карти бар'єрів і визначення пріоритетів їх усунення. Результат: карта бар'єрів для конкретної ситуації.	4
2.	Оцінювання доступності установи або соціальної послуги. Ознайомлення із шістьма напрямами безбар'єрності. Аналіз доступності інформації, приміщень, цифрових каналів та процедур звернення на прикладі вибраної установи. Визначення можливостей універсального дизайну й потреби в розумному пристосуванні. Результат: короткий висновок про доступність з конкретними прикладами.	4
3.	Планування змін для забезпечення інклюзії та безбар'єрності. Розроблення реалістичного плану усунення виявлених бар'єрів: дії, відповідальні виконавці, строки, необхідні ресурси та показники виконання. Перевірка пропозицій з погляду прав людини, участі отримувачів послуг та професійної етики. Результат: план заходів із підвищення доступності соціальної послуги.	4
	Разом	**12**

5. САМОСТІЙНА РОБОТА

Види самостійної роботи:

- Вивчення літератури і конспекту лекцій.

- Підготовка до групових занять.
- Самостійна робота з літературою.

№ з/п	Назва теми	Кількість годин д/в
1	Доступність, інклюзія та безбар'єрність у системі соціального розвитку	10
2	Соціальна ексклюзія та механізми виникнення бар'єрів	10
3	Інклюзивна політика та формування безбар'єрного середовища	20
4	Забезпечення доступності та інклюзії у практиці соціальної роботи	20
	Разом	**60**

6. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

У процесі навчання використовуються такі методи:

– словесні методи: лекція, пояснення, бесіда, обговорення, дискусія;

– наочні методи: презентація, ілюстрація, демонстрація;

– методи формування практичних умінь і особистісних якостей: виконання практичних завдань, вправи, підготовка і здійснення виступів перед аудиторією.

Самостійна робота охоплює аналіз нормативних і методичних матеріалів, опрацювання практичних ситуацій, підготовку карти бар'єрів та проєкту плану поліпшення доступності послуги.

Підсумкова атестація проводиться у формі комп'ютерного тестування (2 години). Для успішного проходження потрібно надати щонайменше 60 % правильних відповідей.

7. ПИТАННЯ ДЛЯ АТЕСТАЦІЇ

1. Сутність і взаємозв'язок доступності, інклюзії та безбар'єрності.
2. Права людини, рівність можливостей і недискримінація як засади інклюзивного розвитку.
3. Соціальні ризики та нерівність можливостей у концепціях У. Бека й Е. Гідденса.
4. Соціальна ексклюзія: поняття, причини та механізми виникнення.
5. Взаємозв'язок соціального виключення, стигматизації та дискримінації.
6. Основні види бар'єрів у доступі до соціальних послуг.
7. Перетин кількох чинників вразливості та його наслідки для отримувача послуг.
8. Бар'єри для людей з інвалідністю та способи їх усунення.
9. Особливості доступу до послуг людей старшого віку.
10. Бар'єри, що виникають у ветеранів, ветеранок та внутрішньо переміщених осіб.
11. Основні положення Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю.
12. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року.
13. Фізична та інформаційна безбар'єрність: зміст і приклади.
14. Цифрова безбар'єрність та доступність електронних соціальних послуг.
15. Освітня, економічна, суспільна та громадянська безбар'єрність.
16. Принципи універсального дизайну та сфери його застосування.
17. Розумне пристосування: призначення, приклади та відмінності від універсального дизайну.
18. Безбар'єрна мова й етичні засади професійної взаємодії.
19. Роль органів місцевого самоврядування й громадських організацій у формуванні доступності.
20. Людиноцентричний підхід до надання соціальних послуг.
21. Оцінювання потреб людини з урахуванням наявних бар'єрів.

22. Аналіз шляху отримувача соціальної послуги: основні етапи.
23. Виявлення організаційних та процедурних бар'єрів у роботі установи.
24. Доступне інформування та альтернативні способи звернення за допомогою.
25. Особливості комунікації з людьми, які мають різні потреби.
26. Міжвідомча взаємодія для подолання комплексних бар'єрів.
27. Базове оцінювання доступності установи або соціальної послуги.
28. Визначення пріоритетів усунення виявлених бар'єрів.
29. Структура плану заходів із підвищення доступності та його показники результативності.
30. Участь отримувачів послуг у плануванні й оцінюванні змін.

8. НАВЧАЛЬНО МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

- Програма підвищення кваліфікації.
- Мультимедійні презентації.
- Допоміжний роздатковий матеріал.
- Ресурси на хмарних сховищах.

9. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Андрейко І.С. Соціальна ексклюзія як об'єкт соціально-політичних досліджень. *Політикус.* Випуск 5. 2020. С. 23-28. URL: http://politicus.od.ua/5_2020/5.pdf
2. Варналій З. Соціальна безпека людини в умовах війни. Київ: Знання України, 2023. 270 с.
3. Карп'як М. О. Соціальна ексклюзія в Україні та її вплив на розвиток людського потенціалу держави та її регіонів. *Регіональна економіка.* 2021. №3(101). С. 110-118. DOI: https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-3-11.
4. Карп'як М. О., Стегней М. І. Оцінювання соціальної ексклюзії в Україні та її впливу на соціально-економічний розвиток держави на національному та регіональному рівнях. *Регіональна економіка.* 2021. № 100 (2). С. 72-82. https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-2-7
5. Конвенція про права осіб з інвалідністю : Конвенція ООН від 13.12.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71
6. Концепція розвитку інклюзивної освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 № 912. URL: https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya
7. Кравченко Л.В. Основи соціальної безпеки: навч. посіб. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань: Візаві, 2022. 127 с.
8. Матеріали про цифрову безбар'єрність та вебдоступність. Дія. URL: https://bf.diia.gov.ua/articles/accessibility
9. Методичні рекомендації щодо забезпечення доступності будівель, приміщень та іншої інфраструктури закладів освіти для маломобільних груп населення. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/12/16/meto-rekomend-shchodo-zabezp-dostupnosti-16-12-2024.pdf
10. Методичні рекомендації щодо запровадження безбар'єрності освітніх послуг у закладах дошкільної освіти з урахуванням потреб людей з порушеннями мови, слуху, комунікації, руху, батьків із дітьми, людей старшого віку та інших суспільних груп. URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2024/09/Metodrek_Zaprovadzhennya_bezbariernosti_MON-2024.pdf
11. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. Розпорядження КМУ від 14 квітня 2021 р. № 366-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#n107.
12. Про національну безпеку України. Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. ст. 243. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text

13. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 15. ст.190. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text
14. Про соціальні послуги. Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 18. ст.73. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-1
15. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю. Закон України. *Відомості Верховної Ради України.* 2001. № 42. ст. 213. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text
16. Сталий розвиток : підручник / за ред. Л. Г. Мельника та Ю. М. Дерев'янка. Суми: Університетська книга, 2026. 332 с. URL: https://econ.biem.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2026/03/melnyk_derevianko_sustainable_development_pidruchnyk_2026_ua.pdf
17. Стратегія та засоби конвергенції системи соціальної безпеки України та ЄС у процесі євроінтеграції : монографія / за ред. д.е.н., проф. Васильціва Т. Г., к.е.н., доц. Лупака Р. Л. Львів : Видавництво ННВК «АТБ», 2018. 303 с.
18. Україна як суспільство ризику. Збірка матеріалів Всеукраїнської наукової конференції. 23 квітня 2021 року. Дніпро: Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+», 2021. 168 с.. URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/facults/fsocgum/sociologia/2021%20Ukrajina_suspilstvo%20ryzyku.pdf
19. Хлівнюк Т.П., Кіріяк А.І. Соціальна інклюзія в контексті цифровізації: можливості та ризики для соціальної держави. Психологія та соціальна робота. 2024. Вип. 2(60) С.135-149.
20. Handbook of Social Inclusion. Research and Practices in Health and Social Sciences. Reference work. Ed. Pranee Liamputtong. Springer Nature Switzerland AG, 2022. 2317 pp. https://doi.org/10.1007/978-3-030-89594-5
21. Social security for all. Building social protection floors and comprehensive social security system. The strategy of the International Labour Organization. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---soc_sec/documents/publication/wcms_secsoc_34188.pdf

10. ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) URL: https://www.unicef.org/ukraine/
2. Інклюзивне навчання. МОН України. URL: https://mon.gov.ua/tag/inklyuzivne-navchannya?&tag=inklyuzivne-navchannya
3. Київський міжнародний інститут соціології. Офіційний сайт. URL: http://kiis.com.ua
4. Матеріали офіційного сайту Головного управління статистики в Одеській області. URL: http://www.od.ukrstat.gov.ua
5. Матеріали офіційного сайту Державної статистичної служби. URL: http://www.ukrstat.gov.ua
6. Методичні рекомендації. Для фахівців. Інклюзивне навчання. Міністерство освіти і науки. URL: https://mon.gov.ua/osvita-2/inklyuzivne-navchannya/dlya-fakhivtsiv/metodichni-rekomendatsii-2
7. Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І.І. Мечникова URL: http://lib.onu.edu.ua/
8. Науковий журнал «Психологія та соціальна робота» URL: http://lib.onu.edu.ua/psyhologyya/
9. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL http://www.nbuv.gov.ua/
10. Організація об'єднаних націй URL: https://www.unodc.org/
11. Портал Соціологічної асоціації України. Матеріали офіційного сайту САУ. URL: https://sau.in.ua/

12. Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка. Офіційний сайт. URL: http://www.uisr.org.ua